

ЗИГМУНД ФРОЙД (до 160-річчя від дня народження)

Зигмунд Фройд, також **Зігмунд Фрейд** (нім. *Sigmund Freud*), повне ім'я **Сигізмунд Шломо Фрейд**: народився 6 травня 1856 р. у Фрайбурзі (нині Пржибор, Чехія), помер 23 вересня 1939 р. у Лондоні, австрійський невропатолог єврейського походження, психотерапевт, психолог, культуролог і філософ, засновник психоаналізу та фрейдизму, який майже усе своє життя вивчав людське несвідоме. Він розвинув методику вільних асоціацій і тлумачення сновидінь, яку було покладено в основу психоаналізу, сформулював концепцію структури психіки.

Можна сказати без перебільшення, що психолог і психіатр Зигмунд Фройд є одним із тих учених, науковий внесок яких значно вплинув на весь подальший розвиток сучасної психології. Жоден психологічний напрямок не набув настільки широкої популярності за межами цієї науки, як фрейдизм. З. Фройд назвав своє вчення психоаналізом за назвою методу, який він розробив для діагностики й лікування неврозів. Іншу назву — глибинна психологія — напрямок одержав через концентрацію уваги на вивченні глибинних структур психіки.

Зигмунд народився в єврейській сім'ї Якоба Фройда та його другої дружини Амалії Натансон. Бабуся Фройда по лінії матері була одеситкою, тому до 16 років Амалія Натансон виростала в Одесі разом із двома її братами, а потім із батьками переїхала до Відня.

Протягом багатьох поколінь предки Фройда мешкали в місті Бучач, що на Тернопільщині (тепер Україна). До Тисмениці батько Якоба, Соломон Фрейд, переїхав заради продовження освіти. На відміну від свого сина, дідусь майбутнього віденського корифея залишився в Тисмениці назавжди. Батько З. Фройда — Якоб Фройд — народився 1815 року теж у місті Тисмениця Івано-Франківської області, ала провів там лише перші 25 років свого життя. 29 липня 1855 р. — у Відні був укладений шлюб батьків Зигмунда Фройда — Якоба Фройда та Амалії Натансон. Амалія була другою (за деякими даними — третьою) дружиною Якоба Фройда (18.12.1815-1896) — дрібного комерсанта, торговця вовною та сукном. Якобу йшов 40-й, Амалії — 19-й, вона була молодшою за обох синів Якоба від його попереднього шлюбу.

Уперше Фройд заговорив про психоаналіз у 1896 році, а через рік почав проводити систематичні самоспостереження, які фіксував у щоденниках до кінця життя.

У 1900 році з'явилася його книга «Тлумачення сновидінь», в якій він опублікував найважливіші положення своєї концепції психоаналізу. Продовження було в наступній книзі «Психопатологія повсякденного життя». Поступово його ідеї здобували визнання. У 1910 році З. Фройда запрошують читати лекції в Америці, де його теорія набуває особливої популярності. Особистість Фройда стає легендарною, його роботи одноставно визнаються новими віхами у світовій науці й культурі. Утім, рідко можна зустріти професійного філософа чи науковця, які б повністю погоджувалися з теоріями Фройда. Його активно цитують, обговорюють і... здебільшого критикують. Згідно з домінуючою точкою зору, фрейдівські концепції є надто психологізованими та медикалізованими. **Усі найвідоміші його твори — «Тлумачення сновидінь», «Вступ до психоаналізу» та «Майбутнє однієї ілюзії» — викликають бурхливі дискусії як у середовищі психіатрів, так і серед філософів до сьогодення.**

Фройд за роботою. Останній рік життя

Фройд із дочкою Анною. 1928 рік

Анна Фройд, дочка засновника психоаналізу Зігмунда Фройда, не тільки стала вірною послідовницею вчення батька, а й зайняла свою, унікальну нішу в історії психології. Вона започаткувала дитячий психоаналіз.

6 травня 2016 року виповнюється 160 років з дня народження засновника психоаналізу З. Фройда. До цієї дати редакція журналу «Практикуючий лікар» друкує фрагмент тексту із книги З. Фройда «ВСТУП ДО ПСИХОАНАЛІЗУ» (1917 р.).

Зігмунд Фройд
ВСТУП ДО ПСИХОАНАЛІЗУ¹
Лекція 20
СЕСУАЛЬНЕ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ²

Вельмишановне товариство! Цілком можна припустити, ніби нема жодного сумніву в тому, що слід розуміти під терміном «сексуальне». Сексуальне — це насамперед непристойне, те, про що людині не можна говорити. Якось мені розповідали, що учень одного відомого психіатра спробував колись переконати свого вчителя, що симптоми істеричних хворих дуже часто виображують щось сексуальне. З цим наміром він підвів його до ліжка жінки, хворої на істерію, чиї напади, безперечно, наслідували хід пологів. Але той заперечив: «Ні, пологи — це не сексуальне». Певне, пологи не за всяких обставин — щось непристойне.

Я помічаю, що ви аж ніяк не схвалюєте мого гурму, коли йдеться про такі поважні речі. Проте це зовсім не жарт. Кажу по правді, не так уже й легко визначити, що становить зміст такого уявлення, як

«сексуальне». Мабуть, найкращим визначенням було б таке: сексуальне — це все, що пов'язане з різницею статей, але вам воно видається надто безбарвним і широким. Коли ж у центрі уваги поставити сам статевий акт, то ви, певне, скажете, ніби сексуальне — це все, що пов'язане з отриманням насолоди від тіла (а надто статевих органів) особи іншої статі, і, якщо брати вужче, спрямоване на поєднання геніталій і виконання статевого акту. Але в такому разі ви й справді недалеко відійдете від ототожнення сексуального з непристойним, а пологи й справді не матимуть нічого спільного з сексом. А якщо за ядро сексуальності вважати продовження роду, вам загрожуватиме небезпека відкинути цілу сукупність явищ, не спрямованих на продовження роду, проте, безперечно, сексуальних, як-от мастурбація або навіть поцілунок. Та ми вже не раз мали нагоду пересвідчитись, що спроби дати дефініції завжди провадять до труднощів, так що полишко прагнення досягти кращих результатів саме в цьому випадку. Можна здогадуватися, що в розвитку уявлення про «сексуальне» відбулося щось таке, що, за влучним висловом Г. Зільберера, мало своїм наслідком «накладальну помилку»³. А загалом ми досить добре знаємо, що люди називають сексуальним.

У повсякденному житті для всяких практичних потреб цілком досить знати, що сексуальне — це щось пов'язане з різницею статей, зі статевим потягом і його задоволенням, із продовженням роду, а водночас це речі непристойні, які годилося б ховати від чужого ока. Проте для науки цього мало. Бо завдяки ретельним дослідженням, що вимагали неабиякої самопожертви й дисципліни духу, ми відкрили цілі групи людських індивідів, «сексуальне життя» яких найразючіше відрізняється від звичних для нас стандартів. Одні з цих «збоченців» цілком, так би мовити, скасували у своїй життєвій програмі різницю статей.

Сексуальне бажання в них збуджують тільки особи однієї з ними статі; особи протилежної статі, а надто їхні статеві органи, для них зовсім не становлять сексуального об'єкта; в крайніх випадках вони навіть навівають їм жах. Через це, звичайно, вони не беруть ніякої участі в продовженні роду. Таких осіб ми називаємо гомосексуалістами або збоченцями. А проте здебільшого — хоч не завжди — це фізично добре збудовані чоловіки й жінки з високим рівнем інтелектуального та етичного розвитку, які вирізняються тільки оцією згубною особливістю. Через вуста своїх наукових репрезентантів вони проголошують себе особним різновидом людського роду, «третьою статтю», що має не менші права, ніж перші дві. Ми ще, напевне, матимемо нагоду критично розглянути

¹ Зігмунд Фройд. ВСТУП ДО ПСИХОАНАЛІЗУ — К.: ОСНОВИ, 1998

² Головною працею Фройда на цю тему є «Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie» (1905), до якої впродовж наступних двадцяти років у різних подальших виданнях він вніс дуже багато доповнень і виправлень. В основу цієї і наступної лекції здебільшого ліг матеріал, взятий із тієї праці.

³ Зільберер (1914, 161) цим терміном прагнув описати феномен, що інколи людина гадає, ніби досліджує єдиний об'єкт, тим часом як насправді сприймає два об'єкти, що накладаються один на одного.

ці твердження. [Пор. нижче с. 307]. Звичайно, ці люди — аж ніяк не «обрані представники» людського роду, як вони самі себе воліли б називати, бо серед них трапляється принаймні стільки ж негідних і нищих людців, як і серед тих, що мають інші сексуальні вподобання.

Але ці збоченці потребують від своїх сексуальних об'єктів принаймні того самого, що вимагають від своїх об'єктів нормальні люди. А далі йде ціла низка ненормальних типів, чия сексуальна активність дедалі більше відхиляється від того, що видається бажаним розважливій людині. Їхнє розмаїття та незвичайність можна порівняти лише з тими гротескними постатями, які намалював П. Брейгель, зображуючи спокусу святого Антонія, або з тими забутими богами та вірними давнини, що в Г. Флобера довгою вервечкою проходять перед побожним покутником⁴.

Таке стовпище вимагає хоч якогось упорядкування — якщо тільки воно остаточно нас не приголомшить. Ми ділимо збоченців на тих, що в них, як і в гомосексуалістів, змінився сексуальний об'єкт, і на тих, у котрих насамперед змінилася сексуальна мета. До першої групи належать ті, що відмовились від взаємного поєднання геніталій і при сексуальному акті з партнером замінюють геніталії якоюсь іншою частиною або ділянкою тіла; при цьому вони не зважають на анатомічну невідповідність, не відчують огиди (рот і анус заступають піхву). Далі йдуть інші, що, хоч і прив'язані до геніталій як до об'єкта, цінують їх не за їхні сексуальні, а за інші функції, які вони виконують з огляду на свою анатомічну будову або які відбуваються в безпосередній близькості від них. Так ми дізнаємося, що видільні функції, які в процесі виховання дитини були відкинуті як непристойні, й далі зберігають властивість становити сексуальний інтерес. Далі йдуть ті, що взагалі відмовились від геніталій як об'єкта; пожаданим об'єктом для них замість геніталій стають інші частини тіла: жіночі груди, ноги або заплетені коси. Ще далі настає черга тих, що для них і частина тіла вже нічого не важить, усі їхні бажання задовольняє якийсь елемент одягу, взуття, білизна — це фетишисти. За ними в цій низці йдуть особи, що хоча й потребують усього об'єкта в цілості, але ставлять до нього досить своєрідні, незвичайні, а то й просто жажливі вимоги — навіть такі, що він уже має обернутись на безборонний труп; або по-злочинному силують партнера, щоб уволу натішитися ним. Але досить про ці жахіття!

У другому гурті бачимо передусім тих збоченців, мету сексуальних жадань котрих становлять дії, що за нормальних умов лише вступні або підготовчі. Вони прагнуть оглядати чи обмацувати інших осіб, підглядати за їхніми найінтимнішими

функціями; або ж оголюють ті частини тіла, які слід приховувати, потай сподіваючись, що їх винагородять за те таким самим вчинком. Далі йдуть незбагненні садисти, ніжні прагнення котрих не знають ніякої іншої мети, крім заподіяння болю й мук своєму об'єктові: від перших натяків на вслідження до тяжких тілесних пошкоджень. Немов додатком до них є мазохісти, єдина втіха яких — зазнавати від свого жаданого об'єкта понижень і тортур — як символічних, так і справжніх. А є й такі, в кого поєднуються і сплітаються чимало оцих ненормальних рис; наприкінці ми ще дізнаємося, що кожна з цих груп можна поділити надвоє: на тих, що справді шукають такого сексуального задоволення, і на тих, що вдовольняються самою уявою, мріючи про ці задоволення; їм взагалі не потрібен жодний реальний об'єкт, вони заступають його витворами власної фантазії.

При цьому не виникає навіть найменшого сумніву, що ці всі незвичайні, безумні й жахливі речі справді становлять сексуальну активність тих людей. І не лише тому, що вони їх самі так сприймають і розуміють їхній ерзацний характер; слід визнати, що в житті цих людей вони відіграють ту саму роль, що й нормальне сексуальне задоволення в нашому, вимагаючи не менших, а то й незмірних жертв; цілком можна — як у загальних рисах, так і докладно — простежити, де ці ненормальності зливаються з нормою і де вони відступають від неї. Не уникне вашої уваги й те, що тут також можна знайти почуття непристойності, так тісно пов'язане з сексуальною активністю; ба більше, в переважній більшості випадків воно зростає до справжньої ганьби.

А тепер, вельмишановне товариство, як ми поставимось до цих незвичайних форм сексуального задоволення?

Обурення, вияви вашої особистої огиди й запевнення, що нам такі жадання не властиві, вочевидь, не дуже нам зарадять. Адже питання полягає не в цьому. Зрештою, це така ж царина феноменів, як і будь-яка інша. Намагання ухилитися, втекти від проблеми, сказавши, ніби це курйозні, рідкісні явища, можна легко спинити. Бо ж, навпаки, йдеться про загальні й досить поширені феномени. А якщо ми заявимо, що через ці незвичайні явища нам немає потреби міняти свої погляди на сексуальне життя людини, оскільки вони всі до одного — лише відступи та відхилення від сексуального інстинкту, то цю відповідь потрібно було б обґрунтувати. Якщо ми не розуміємо цих хворобливих форм сексуальності й не можемо пов'язати їх з нормальним статевим життям, то в такому разі не розуміємо й нормальної сексуальності.

Одне слово, перед нами неминуче постає завдання дати докладне теоретичне пояснення, чому існують названі збочення і як вони пов'язані з так званою нормальною сексуальністю.

⁴ Флобер, «Спокуса святого Антонія», У частині останньої редакції (1874 р.)

У цьому нам допоможуть одна свіжа думка і два нові спостереження. Думку ми завдячуємо Іванові Блохові [1902-1903 рр.]: він не згоден, що ці всі збочення — «дегенеративні ознаки», й доводить, що таке хистке і широке трактування сексуального об'єкта, такі відхилення від сексуальної мети траплялися завжди, в усі відомі нам історичні періоди, в усіх — як у найпримітивніших, так і в найцивілізованіших — народів, і часом до них ставились досить стерпно, а часом вони навіть здобували загальне визнання.

А спостереженнями ми збагатилися при психоаналітичному дослідженні невротиків, і тепер вони мають вирішально вплинути на формування наших уявлень про сексуальні збочення.

Ми вже казали [с. 297-298], що невротичні симптоми — це замітники сексуального задоволення, і я вказував, що, доводячи це твердження через аналіз симптомів, нам довелося зіткнутись із чималими труднощами. Власне, воно тільки тоді буде цілковито слухним, коли під «сексуальним задоволенням» розуміти й так звані збочені сексуальні потреби, бо ми несподівано часто змушені раз у раз визнавати саме таку інтерпретацію симптомів. Претензії гомосексуалістів або збоченців на винятковість одразу розсипаються, тількино ми дізнаємось, що наявність гомосексуальних схильностей можна довести в кожного окремого невротика і що чимала частка симптомів є виявом цього латентного збочення. Ті, хто сам себе називає гомосексуалістом, — це лише люди, в котрих це збочення усвідомлене і виявлене, але їхня кількість мізерна, порівнюючи з числом латентних гомосексуалістів. Ми, проте, змушені розглядати вибір сексуального об'єкта з осіб тієї самої статі як регулярне відхилення людської здатності кохати і дедалі більше переконуємось, що воно має дуже велику вагу. Звичайно, цим не касується різниці між явним гомосексуалізмом і нормальною поведінкою: її практичне значення зберігається, натомість її теоретична вартість незмірно зменшується. Ми навіть дійшли висновку, що один певний різновид психічних розладів — параноя, яку вже не можна вважати за невроз переносу, — неодмінно виникає внаслідок спроби боронитися від надміру сильного гомосексуального потягу⁵. Напевне, ви пам'ятаєте, що одна з наших пацієнток [с. 258-259] у своїх нав'язливих діях прибрала роль чоловіка, свого власного, але покинутого шлюбного чоловіка; такі симптоми перевтілення в чоловіка дуже часто трапляються в невротичних жінок. Якщо такі явища й не можна назвати власне гомосексуальністю, вони все-таки тісно пов'язані з її зародками.

Як ви, очевидно, знаєте, невроз істерії може спричинити симптоми в усіх системах органів **людського тіла**, порушивши таким чином усі функ-

⁵ Про параною йдеться ще й у 26-й лекції, с. 429-430.

ції. Аналіз показує, що при цьому виявляються всі ті названі збоченими потяги, мета яких — замінити геніталії якимсь іншим органом. Тоді той орган трактовано як замітник геніталій; саме завдяки вивченню симптоматики істерії ми дійшли висновку, що, крім функціональної ролі, органам тіла можна ще приписати сексуальне — ерогенне — значення і що коли їм надати забагато цього значення, нормальне, звичайне функціонування органа порушується⁶. Різноманітні відчуття та іннервації, що постають перед нами як істеричні симптоми в органах, які нібито не мають нічого спільного з сексуальністю, так розкривають нам свою природу, що ми вже бачимо в них задоволення збочених статевих потягів, при яких інші органи узурпували роль геніталій. Далі ми помічаємо, якою великою мірою саме органи травлення та виділення здатні ставати джерелом сексуального збудження.

Отже, це ті самі явища, які властиві і явним збоченцям, тільки в них їх можна спостерігати у відкритій, очевидній формі, тоді як при істерії ми змушені йти кружним шляхом через тлумачення симптомів, говорячи, що ті або ті збочені сексуальні потяги властиві не свідомості індивіда, а його неусвідомленим думкам.

Серед багатьох симптомів, породжених неврозом нав'язливих станів, найважливіші симптоми спричинені надмірною силою садистських, тобто збочених щодо мети сексуальних потягів. Відповідно до структури неврозу нав'язливих станів ці симптоми здебільшого правлять за захист від тих сексуальних жадань або відображують боротьбу між задоволенням жадань і захистом від них. Але й саме задоволення не приходить коротким, прямим шляхом: воно вміє посуватися кружними стежками, виявляючись у поведінці пацієнта, й полюбляє повертатися проти нього самого, змушує його завдавати собі мук. Іншим формам цього неврозу притаманна зосередженість, занепокоєність; такі форми — вияви надмірної сексуалізації дій, що за нормальних умов є тільки підготовчими до сексуального задоволення: прагнення обдивлятися, обмацувати, досліджувати. Цим можна пояснити ту велику вагу, якої набирає страх до чогось доторкнутись, а також нав'язливе вмивання.

Несподівано велику частину нав'язливих дій становить замасковане повторення і варіанти мастурбації, що, як відомо, — єдина незамінна дія, яка супроводить усі форми сексуального фантазування.

Мені було б зовсім неважко докладніше продемонструвати вам зв'язки між збоченнями і неврозами, але, гадаю, для нашої мети досить і вже викладеного матеріалу⁷. Натомість після такого

⁶ Про це докладно написано у Фройдівій розвідці про психогенне порушення зору (1910). Див.: Studienausgabe, Bd. 6, S. 210 ff.

⁷ Механізм розвитку нав'язливих дій Фройд докладно описав у своїй праці «Zwangshandlungen und Religionsubungen» (1907)

пояснення симптомів нам слід тепер стеретися переоцінки частоти та інтенсивності схильності до збочень у людини. Ви вже чули [с. 299], що неможливість нормальним чином задовольняти сексуальну потребу може стати причиною невротичного захворювання. Коли справді постають реальні перешкоди, потреба змушена обирати не нормальні шляхи сексуального збудження.

Згодом ви зрозумієте, як це відбувається [с. 348]. Ви принаймні збагнете, що завдяки такому «колатеральному» застою збочені потяги видаються сильнішими, ніж вони були б тоді, якби не існувало жодних реальних перешкод для нормального сексуального задоволення.

А втім, такий самий чинник проступає і при явно виражених збоченнях. Адже в багатьох випадках вони бувають спричинені і спровоковані тим, що перед нормальним задоволенням статевого інстинкту виникають надто великі перешкоди, породжені або тимчасовими обставинами, або соціальними інститутами, що існують тривалий час⁸. Зате в інших випадках схильності до збочень виявляються цілком незалежно від наявності таких сприятливих факторів; певною мірою це нормальні для даного індивіда вияви сексуального життя.

Може, у вас на хвилину виникло враження, ніби ми радше заплутали, ніж з'ясували взаємозв'язки між нормальною та збоченою сексуальністю. Але розгляньте ось таке міркування: якщо реальні перешкоди, утруднивши або внеможлививши нормальне сексуальне задоволення, й справді призводять до вияву в окремих осіб схильності до збочень, котра за інших обставин ніяк не проступила б, то слід припустити, що в таких осіб уже є якийсь сприятливий ґрунт для тих збочень або, якщо хочете, вони мають бути їм притаманні в латентній формі. Таким чином ми підступаємо до другого нового спостереження, про яке я вже згадував [с. 307]⁹. Перед психоаналітичним дослідженням постала необхідність узятися до вивчення й сексуального життя дитини — через те, що при аналізі симптомів [дорослих осіб] їхні спогади та асоціації неодмінно приводили нас у роки раннього дитинства. Те, що ми при цьому з'ясували, згодом було пункт за пунктом potwierджено при безпосередньому спостереженні дітей¹⁰. І тоді ми виявили, що збочені жадання мають своє коріння в дитинстві, що дитина має схильності до всіх сексуальних збочень і внаслідок своєї незрілості певною мірою виявляє їх, — одне слово, збочена сексуальність — це не що інше, як поси-

лена і поділена на окремі складники інфантильна сексуальність.

Тільки тепер ви можете справді по-іншому поглянути на збочення й пересвідчитись, що не можна заперечити їхнього зв'язку з сексуальним життям людини — але яка це для вас несподіванка, як прикро вона вражає ваші почуття! Спершу, звичайно, ви намагатиметесь усе заперечити — факт, що в дитини є вияви, які можна було б назвати сексуальним життям, правильність наших спостережень і обґрунтованість нашого твердження, ніби поведінка дитини споріднена з тим, що ми згодом засуджуємо як збочення. Дозвольте мені спершу розкрити мотиви вашого несприйняття, а вже потім викласти підсумок наших спостережень. Те, що діти не мають сексуального життя — їм нібито не властиві сексуальні збудження, потреби і будь-які різновиди сексуального задоволення, — і лише зненацька воно з'являється в них у віці між дванадцятьма та чотирнадцятьма роками, було б — навіть коли не брати до уваги жодних спостережень — з погляду біології не менш неймовірним, ба навіть не менш безглуздом, як і твердження, ніби діти народжуються на світ без геніталій, що починають рости тільки в періоді статевого дозрівання. Бо в цьому періоді в дітей пробуджується лише репродуктивна функція, яка послугується для своїх цілей уже сформованим фізичним та психічним матеріалом. Ви хибите, плутаючи сексуальність із продовженням роду, і тим самим закриваєте собі шлях до розуміння сексуальності, збочень та неврозів. Ця помилка, проте, вкрай вимовна.

Джерело її, хоч як дивно, в тому, що ви самі були дітьми і як діти зазнавали впливу виховання. Адже одне з найголовніших виховних завдань суспільства — скувати, обмежити й підкорити волі індивіда (тотожній із вимогами суспільства) сексуальний інстинкт, коли він виявляється у формі продовження роду. Суспільство зацікавлене, щоб затримати його остаточний розвиток, поки дитина досягне певного ступеня інтелектуальної зрілості, бо коли сексуальний інстинкт почне виявлятися повною мірою, можливість виховувати далі практично зникне. Без цього інстинкт прорвав би всі греблі і змив би з неабиякими труднощами споруджену будівлю культури.

Отже, завдання приборкати його — нелегке; часом успіхи тут украй мізерні, а часом занадто великі. Мотиви, якими керується людське суспільство, врешті-решт економічні, бо воно не має достатньої кількості життєвих засобів, щоб підтримувати тих своїх членів, які не працюють, і через те мусить обмежувати число своїх членів та відвертати їхню енергію від сексуальної активності до роботи. Тож, як бачимо, перед нами споконвічна боротьба за існування, що сягає і сьогодні¹¹.

¹¹ Див. 1-у лекцію, с. 17.

⁸ Останній пункт докладно обговорено у Фройдівій розвідці «Die «kulturelle» Sexualmoral und die moderne Nervosität» (1908), Studienausgabe, Bcl. 9, зокрема S. 29 f.

⁹ Перше спостереження стосувалося важливої ролі, яку відіграє збочена сексуальність при неврозах. Тему подальшого викладу коротко згадувано ще в 13-й лекції, с. 206-207.

¹⁰ Найраніше з цих безпосередніх спостережень описано в історії хвороби «kleinen Hans» (1909).

З досвіду вихователі зрозуміли, що завдання впокорити сексуальні прагнення нового покоління можна успішно розв'язати лише тоді, коли почати виховний вплив у дуже ранньому віці — не чекати вибуху в періоді статевого дозрівання, а втручатися в сексуальне життя дитини, яке, власне, й готує той вибух.

Задля цього забороняють майже всі вияви дитячої сексуальної активності або ж роблять їх неприємними для дитини. Ставлять ідеальну мету зробити життя дитини асексуальним і згодом справді досягають результату, що те життя видається асексуальним — таке навіть проголошує наука у своїх теоріях. Аби уникнути суперечності зі своєю вірою і намірами, люди воліють узагалі недобачати сексуальної активності дитини — це неабияке досягнення, — а наука вдовольняється тим, що витлумачує її якимось інакше.

Дитину вважають за чисте, безневинне створіння, а хто інакше її описує — того слід осудити за мерзенне блюзнірство й паплюження найніжніших і найсвятіших людських почуттів.

Тільки діти не беруть участі в цій угоді; з усією наївністю вони стверджують свої тваринні права, знов і знов показуючи, що на дорогу до чистості їм ще треба ступити. Досить прикметно, що саме ті, хто заперечує дитячу сексуальність, у вихованні аж ніяк не виказують недбалості, якнайсуворіше стримуючи саме вияви заперечуваного, проте називають їх «шкідливими звичками дитини». Великий теоретичний інтерес становить те, що саме той період життя, котрий найвиразніше суперечить упередженій думці, ніби дитина асексуальна, тобто дитячий вік до п'ятого або шостого року покривається в більшості людей пеленою забуття, яку до останку розриває аналітичне дослідження, хоча й раніше окремі сновиддя могли вже пробитися крізь неї. [Пор. с. 197-198].

А тепер я вам викладу те, що найпевніше можна розпізнати в сексуальному житті дитини. Дозвольте мені задля цього ввести термін «лібідо».

Лібідо, що цілком аналогічне **голоду**, слід називати силою, з якою виявляється інстинкт — у даному разі сексуальний інстинкт, тоді як у випадку з голодом — харчовий інстинкт. Інші терміни, як от сексуальне збудження та задоволення, не потребують пояснень. Ми, як ви невдовзі переконаєтесь, тлумачитимемо головне те, що пов'язане з сексуальною активністю немовлят, і, напевне, у вас виникнуть заперечення. До цих результатів ми дійшли внаслідок аналітичних досліджень, ідучи назад від симптому. Сексуальність уперше виявляється в немовлят у сукупності з іншими життєво важливими функціями. Головний інтерес немовляти спрямований, як ви знаєте, на споживання харчу; коли, нагодоване, воно засинає на грудях, на його обличчі проступає таке щасливе задоволення, що згодом з'являється тільки піс-

ля пережитого сексуального оргазму. Але цього факту мало, щоб будувати на ньому певні висновки. Далі ми помічаємо, що немовля прагне повторювати процес споживання їжі, проте самої їжі не потребує, отже, до цього його спонукає не голод. Ми кажемо, що дитина ссе або смокче задля втіхи, і після такої діяльності вона знову засинає з утіхою на обличчі, показуючи нам, що їй дає задоволення **ссання** саме по собі. А невдовзі, як відомо, немовля так пристосовується, що засне лише тоді, коли насмокчеться. Вперше на сексуальну природу цієї діяльності вказав один старий педіатр із Будапешта — доктор Лінднер [1879]. Люди, що піклуються дитиною, хоча й не мають ніяких теоретичних поглядів, здається, так само оцінюють це ссання. Вони не сумніваються, що дитина ссе лише задля втіхи, вважають це за одну з поганих звичок і, якщо сама дитина не хоче полишити звички, суворими карами змушують дитину відмовитись від неї. Отже, ми дізналися, що немовлята виконують дії, які не мають іншої мети, крім отримання втіхи.

Ми гадаємо, що дитина спершу зазнавала втіхи під час годування, а невдовзі навчилася утішатися й без цієї додаткової умови. Отримуване задоволення можна пов'язати лише з ділянкою рота та губів, і ми називаємо ці ділянки тіла **ерогенними** зонами, а втіху, якої зазнає дитина під час ссання без годівлі, — **сексуальною**. Проте про правильність таких визначень іще треба дискутувати.

Якби немовля вміло говорити, воно, безперечно, акт ссання біля материнських грудей назвало б найважливішою річчю в житті. І немовля мало б рацію, бо під час цього акту воно задовольняє обидві найголовніші життєві потреби. А потім із психоаналізу ми не без подиву дізнались, яке велике психічне значення зберігає цей акт упродовж усього життя людини. Ссання біля материнських грудей — вихідний пункт усього сексуального життя, недосяжний взірєць будь-якого пізнішого сексуального задоволення, до якого в скрутні часи повертається фантазія.

Материнські груди стають першим об'єктом сексуального інстинкту; я й близько не можу вам передати, яку визначальну вагу має цей перший об'єкт при всіх пізніших виборах об'єкта, який глибокий вплив — у своїх трансформаціях та змінах — він справляє навіть на найдальші сфери нашого психічного життя. Але немовля, переходячи до ссання задля втіхи, зразу ж полишає цей об'єкт і заступає його частішою власного тіла. Дитина смокче палець або власний язик. Таким чином, прагнучи втіхи, вона унезалежнюється від згоди зовнішнього світу, причому завдяки подразненню ще однієї ділянки тіла та втіха посилюється. Але не всі ерогенні зони дають однакову насолоду; це вже важливе відкриття, коли

немовля, як повідомляє Лінднер, провівши пошуки на власному тілі, виявляє вкрай чутливу ділянку геніталій, знаходячи таким чином шлях від ссання задля втіхи до онанізму.

Познайомившись із ссанням задля втіхи, вже можна визначити дві найголовніші риси дитячої сексуальності. Вона виявляється у зв'язку з задоволенням найважливіших органічних потреб і стає **автоеротичною**, тобто дитина шукає і знаходить об'єкти на власному тілі. Те, що найвиразніше проступає під час годування, почасти повторюється при випорожненні.

Ми бачимо, що дитина відчуває втіху при випорожненні прямої кишки та сечового міхура, а невдовзі навчається так виконувати ці процеси, щоб завдяки відповідному подразненню ерогенних зон слизових оболонок діставати якомога більшу насолоду.

Як слушно зауважує прониклива Ілу Андреас [Саломе, 1916], зовнішній світ тут уперше виступає як перешкода, як сила, ворожа прагненню дитини зазнати втіхи, як перший натяк на дальшу зовнішню і внутрішню боротьбу. Дитина мусить виділяти свої екскрети не тоді, коли їй заманеться, а тоді, коли визначають інші люди. Щоб спонукати дитину зректися цього джерела насолоди, їй пояснюють, що все, пов'язане з видільними функціями, — непристойне, тож треба ховатися від людського ока. Тут дитина мусить уперше пожертвувати втіхою задля прихильної оцінки навколишніх. Адже з самого початку її ставлення до екскретів зовсім інше. Вона не відчуває огиди до своїх фекалій, приймає їх за частину власного тіла й нерадо розлучається з ними, використовує їх як перший «подарунок», аби відзначити тих осіб, котрих вона дуже цінує. Навіть коли виховання досягає своєї мети й відлучує дитину від цих схильностей, вона й далі високо поцінує фекалії як свої «подарунки» і «гроші». А її звичаги при сечовипусканні становлять для неї предмет особливих гордощів¹².

Я знаю, що вам уже давно кортить урвати мене, крикнути мені просто в обличчя: «Досить цих жахів! Випорожнення — джерело сексуального задоволення, яким користаються навіть немовлята! Фекалії — вартісна речовина, а відхідник — різновид геніталій!

Ми цьому не віримо, але тепер ми вже розуміємо, чому педіатри та педагоги чимдалі віджбурнули психоаналіз та його результати!» Ні, шановні добродії! Ви просто забули, що я хотів показати вам зв'язок між очевидними фактами дитячої сексуальності і реаліями сексуальних збочень. Чому це ви не хочете знати, що у великій кількості дорослих — як гомо-, так і гетеросексуалістів — відхідник при статевих стосунках і справді відіграє

роль піхви? Що є чимало індивідів, котрі все життя відчувають насолоду при випорожненні й запевняють, що вона немала? Що ж до цікавості до акту дефекації і задоволення, яке відчувають, спостерігаючи, як випорожняється хто інший, то вам це потвердять самі діти, коли стануть на кілька років старші і зможуть те описати. Звичайно, дітей перед цим не слід систематично залякувати, інакше вони добре затамлять, що їм слід мовчати. Щодо інших речей, у які ви не хочете вірити, я пропоную вам звернутися до результатів аналізу й до прямих спостережень дітей і стверджую, що потрібне неабияке мистецтво, щоб не бачити цього всього або бачити його якимось по-іншому. Проте я не матиму заперечень, якщо ви скажете, що спорідненість дитячої сексуальності з сексуальними збоченнями просто очевидна. Адже зрозуміло: якщо в дитини взагалі є сексуальне життя, воно мусить мати збочений характер, бо, крім кількох неясних натяків, дитина зовсім не знає, який існує зв'язок між сексуальністю та продовженням роду. А спільна риса всіх збочень — те, що вони не пов'язані з функцією продовження роду. Адже ми називаємо збоченою будь-яку сексуальну активність, що не спрямована на продовження роду і як незалежну мету ставить перед собою отримання насолоди. Тож тепер ви розумієте, що зламний, поворотний пункт у розвитку сексуального життя — це його підпорядкування цілям продовження роду. Все, що передує цій зміні, і все, що уникло її і служить тільки отриманню насолоди, називають непочесним терміном «збочення» і як таке зневажають його.

Дозвольте мені далі повести мою коротку оповідь про дитячу сексуальність. Те, що я вам розповів про системи органів живлення та виділення, я можу доповнити, спираючись на матеріал, пов'язаний з іншими системами органів. Сексуальне життя дитини полягає лиш у вияві цілої низки часткових інстинктів, що незалежно один від одного шукають задоволення почасти, на власному тілі дитини, почасти на зовнішніх об'єктах. Серед органів тіла дуже швидко на перший план виходять геніталії: є люди, котрі безперервно дістають насолоду від власних геніталій без допомоги інших геніталій або об'єкта, починаючи від онанізму, звичайного в немовлят, і закінчуючи онанізмом у періоді статевого дозрівання, а потім не уривають цей процес іще бозна-скільки років. А втім, онанізм не можна вичерпно пояснити кількома фразами, ця тема потребує всебічного обговорення. Попри моє бажання якомога скоротити виклад, я мушу вам іще розповісти про сексуальну допитливість дітей. Вона дуже характерна для дитячої сексуальності й відіграє важливу роль в утворенні симптоматики неврозів¹³. **Інфантильна сексуальна допитливість** прокида-

¹² Зв'язок між фекаліями і грошима Фройд пояснив у двох своїх розвідках про анальну еротичу (1908, 1917).

¹³ Див. працю «Uber infantilen Sexualtheorien» (1908).

ється дуже рано, часто на другому році життя. Вона не пов'язана з різницею статей¹⁴, яка нічого не означає для дітей, оскільки — принаймні хлопчики — гадають, ніби в обох статей ті самі чоловічі геніталії. Якщо хлопчик зробить відкриття і побачить, що в його малої сестри чи подруги є піхва, то спершу не вірить свідченням власних чуттів, не можучи собі уявити, щоб у подібної до нього людської істоти не було такої вартісної для нього частини. Згодом він лякається можливості, що раптом розкривається перед ним: чуті раніше погрози, пов'язані з надто великою увагою, якої він надавав своєму невеличкому членові, нарешті починають діяти. Хлопчик потрапляє під владу кастраційного комплексу¹⁵, який значно впливає на формування його характеру, якщо він зостається здоровий, на утворення неврозів, коли він захворює, і на силу виявлюваного опору, коли його лікують аналітичним методом. Про малих дівчаток ми знаємо, що через брак великого і помітного пеніса вони почуваються тяжко покривдженими, заздять хлопчикам, які володіють тим добром, і головне цим почуттям пояснюється, що в них виникає бажання бути чоловіком; це бажання згодом знову проступає в неврозгах, що виникають, коли жінки зазнають невдачі у своїй жіночій ролі. А втім, клітор у дівчаток у роки раннього дитинства відіграє абсолютно ту саму роль, що й пеніс, він є носієм осібною чутливості, місцем, де можна досягти автоеротичного задоволення. Щоб дівчинка нормально розвинулась у жінку, ця чутливість досить рано й цілком повинна перенестися з клітора на вхід у піхву. У випадках так званої сексуальної анестезії жінок клітор уперто зберігає свою чутливість. Сексуальний інтерес дитини спершу звертається до проблеми, звідки беруться діти, — тієї самої, що лежить в основі загадки фіванського сфінкса, — і його пробуджує здебільшого егоїстичний страх перед народженням нової дитини. Відповідь, яку тримають напоготові, мовляв, дітей приносить лелека [с. 156], натрапляє частіше, ніж нам здається, на недовіру навіть у маленьких дітей. Відчуття, що дорослі приховують від неї правду, вельми сприяє усамітненню дитини і розвитку її почуття незалежності. Але сама дитина не в змозі розв'язати проблему власними засобами, бо її нерозвинена сексуальна конституція об-

¹⁴ Цю думку, а також пов'язане з нею твердження на початку наступного абзацу Фройд згодом скоригував в одній із приміток до статті «*Einige psychische Folgen des anatomischen Geschlechtsunterschieds*» (1925), *Studienausgabe*, Bd. 5, S. 261, Anm. 1. Там Фройд пояснює, що проблема анатомічної різниці статей, а згодом і питання, звідки беруться діти, першими завжди постають перед дівчатками.

¹⁵ Про цей комплекс уже згадувано (вище с. 205); пор. також міркування на с. 373-374. Кастраційний комплекс Фройд уперше докладно розглянув в історії хвороби «*kleinen Hans*» (1909). Зв'язок з Едіповим комплексом найповніше висвітлено в двох пізніших працях: «*Der Untergang des Oedipuskomplexes*» (1924) та «*Einige psychische Folgen des anatomischen Geschlechtsunterschieds*» (1925).

межує можливості пізнання. Попервах дитина гадає, ніби діти народжуються тому, що люди щось особливе з'їдають, вона не знає, що тільки жінки можуть народжувати дітей. Згодом дитина дізнається про це обмеження і полишає думку, ніби діти народжуються з їжі, таке уявлення зберігається тільки в казках. Трохи більші діти зауважують, що й батько мусить відігравати певну роль у народженні дітей, проте не можуть здогадатись яку. Якщо вони випадково стануть свідками статевого акту, то гадатимуть, ніби в них перед очима спроба силою подолати жінку, бійка, садистська інтерпретація коїтусу. Спершу вони ніяк не пов'язуватимуть цей акт із народженням дітей. Побачивши плями крові на ліжку або білизні матері, вони вважатимуть їх за докази тих ушкоджень, які заподіяв їй батько. Ще підрісши, діти вже здогадуються, що чоловічий статевий член відіграє певну важливу роль у появі дітей, проте не можуть приписати йому ніякої іншої функції, крім сечовипускання.

З самого початку діти однодушно гадають, ніби народження дітей має відбуватися через відхідник, так що діти з'являються на світ мов грудки калу. Тільки після втрати всякого інтересу до анальної ділянки діти полишають цю теорію й переходять до припущень, що розкривається пуп або що місцем народження дітей є проміжок на грудях між двома молочними залозами. Таким чином допитлива дитина поступово підступає до знань про факти сексуального життя або — через своє невідання — проминає їх, аж поки, здебільшого в роки перед статевим дозріванням, дістає про них звичайно неповні й зневажливі пояснення, які часто травмують юну душу.

Вельмишановні добродії, ви вже, напевне, чули, що в психоаналізі термін «сексуальне» стали вживати в надміру широкому розумінні, аби можна було підтримувати твердження про сексуальне походження неврозів і про сексуальне значення симптомів. Тепер ви вже самі спроможні висувати, наскільки обґрунтоване таке широке розуміння сексуальності. Уявлення про сексуальність ми поширили лише настільки, щоб воно охопило сексуальне життя збоченців і дітей. Це означає, що ми йому надали належної повноти.

А те, що називають сексуальністю поза межами психоаналізу, — це вузько обмежене, призначене для продовження роду сексуальне життя, яке називають нормальним.